

Bomen in de Amsterdamse grachtentuinen

De grachtenbewoners hielden van bloeiende tuinen in het vroege voorjaar. Om die reden wordt sierkers (*Prunus serrulata*) op veel plaatsen aangetroffen.

Vanaf de openbare weg zijn ze nauwelijks zichtbaar, de bomen in de Amsterdamse grachtentuinen. Er staan unieke exemplaren en sommige hebben een rijke historie achter de rug. Zoals de witte paardekastanje achter het huis waar Anne Frank ondergedoken zat en waar zij in haar dagboek over schreef.

Johnny Jordaan zong over de schoonheid van de Amsterdamse grachten tot hij niet meer kon. De schoonheid en de sfeer die hij zingend wereldbekend maakte, heeft alles te maken met de fraaie, oude gevels en natuurlijk de talloze iepen langs de grachten. Hij had er zijn hart aan verpand.

Gevarieerder nog dan de grachten zelf zijn de tuinen, de Keurblokken, achter de vele monumentale huizen aan de Herengracht, Keizersgracht en Prinsengracht. In deze grachtentuinen staan oude en fors uitgegroeide bomen. Ze staan achter of midden in de tuin tegen een al even oude grensmuur. De bomen springen nauwelijks in het oog; de meeste zijn vanaf de straat of het water niet te zien. Hooguit vangt men er een glimp van op vanuit een dwarssteeg of een openbaar gebouw.

Ieder jaar krijgen mensen de kans de grachtentuinen te bezoeken tijdens de open tuindagen. Een aantal grachtentuinen wordt dan opengesteld voor het publiek.

Herinneringen

Bewoners hebben vaak iets met hun bomen. Er zijn altijd verhalen over te vertellen. Voor kinderen zijn bomen extra groot en omvangrijk en ze laten daarom intense herinneringen achter.

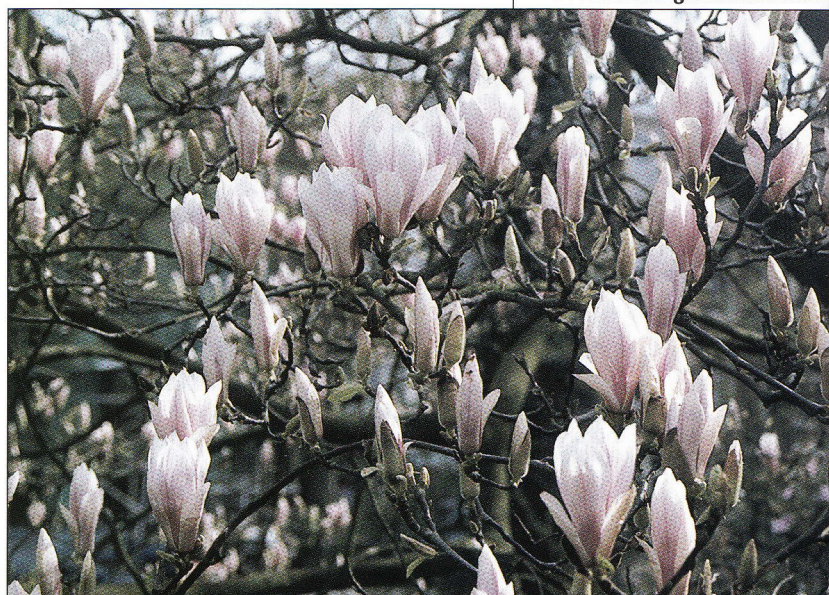
Soms wordt een boom iets van ons allemaal als er over geschreven wordt, zoals de witte paardekastanje achter het huis van Anne Frank, Prinsengracht 263, die nu de naam 'Anne Frankboom' gekregen heeft. De boom van zo'n anderhalve eeuw oud wordt in het dagboek nadrukkelijk beschreven gedurende drie seizoenen. Vanuit het Achterhuis kon Anne de boom zien, die overigens in de tuin van het buurpand staat. In haar dagboek schrijft ze op 13 mei 1944: „Onze kastanjeboom staat van onder tot boven in volle bloei, hij is vol met bladeren en veel mooier dan verleden jaar.”

De alleroudste boom van de stad staat in een binnentuin aan de Prins Hendrikkade. Het is een naar schatting achttiende-eeuwse zwarte moerbeï. De boom draagt rijkelijk vrucht en is uitgegroeid met brede zijstammen die

Taxus baccata is de 'grote winnaar' in de Amsterdamse grachtentuinen: de soort komt in 207 tuinen voor.

Magnolia is een van de meest voorkomende bomen in de Amsterdamse grachtentuinen.

Foto's: Bert Maes

wortelen en weer zijn uitgelopen. Indrukwekkend zijn verder de verspreid voorkomende breedkruinige beuken, soms ook bruine beuken, witte paardekastanjes, esdoorns en hoog oprijzende Italiaanse populieren.

Inventarisatie

De veelheid aan bomen in de tuinen van de Keurblokken blijkt inmiddels uit de uitgebreide en systematische inventarisaties van de Herengracht, Keizersgracht en Prinsengracht. De inventarisaties zijn uitgebracht in drie boekdelen door de Stichting 'de Amsterdamse Grachten-tuin'.

In de 680 tuinen die tot dusverre zijn geïnventariseerd door de stichting komen zo'n 175 boomsoorten en variëteiten voor. Dat zijn er heel wat, al is het aantal voor zoveel tuinen niet uitzonderlijk hoog.

Bovenaan de lijst springen acht boomsoorten er nadrukkelijk uit: sierkers, taxus, hulst, esdoorn, gouden regen, fruitbomen, dwergcypres en magnolia. Ze komen in totaal in honderd of meer tuinen voor. De sierkers (*Prunus* sp.) omvat een gewilde groep van meerdere uitheemse soorten die rijk en overdadig kunnen bloeien. Daarmee is eigenlijk de taxus de boomsoort die echt aan de top staat met 207 tuinen, al snel gevolgd door de hulst die in 195 tuinen is aangetroffen. Beide soorten worden al heel lang in tuinen toegepast en kunnen gemakkelijk spontaan uitzaaien. Vanwege hun wintergroene karakter is de sierwaarde extra groot.

Fruitbomen, waaronder appel, peer, perzik, kers en pruim, komen in 145 tuinen voor. Het zijn de 'tuin-oerbomen', die in alle tijden in tuinen voorkomen vanwege het nuttig gebruik. Met de bloei van de fruitbomen en de sierkersen komt het voorjaar nadrukkelijk de Amsterdamse tuin binnen.

Van veel soorten zijn er minder dan twintig groeiplaatsen genoteerd zoals van de moerbei, walnoot, kerspruim, valse christusdoorn, metasequoia, vleugelnoot, amandelboom, trompetboom, tulpenboom, hemelboom, tamme kastanje en de tempelboom (*Palownia*), naast allerlei kleinere sierboomsoorten. Het voorkomen van moerbeien kan verband houden met de zijde-industrie waarvan in ieder geval in de achttiende eeuw bedrijven onder meer langs de Utrechtse Vecht waren gevestigd.

De inventaris van de Amsterdamse grachtentuinen laat zien dat die bomen niet zomaar willekeurig groeien. Vaak is er een herkenbare aanleg, soms in historische trant, soms in een nieuwe moderne stijl.

Bekende en minder bekende tuinarchitecten zoals de originele Mien Ruijs en de veelal in historiserende aanleg werkende Arend Jan van der Horst hebben hun sporen nagelaten. Oudere bomen herinneren aan een historische aanleg, een landschappelijke tuin en soms een formele aanleg. Strakke geometrische tuinen komen geregeld voor, meestal van recente datum. Leibomen langs perceelscheidingen behoren soms nog tot het oudere sortiment en een historische tuinaanleg.

De toekomst

Veel beplanting is geen echt lang leven beschoren. Tuinen veranderen snel, afhankelijk van nieuwe modes en

Behoud

Het belangrijkste voor het behoud van bomen is de zorg voor hun groeiomstandigheden. Het minder zichtbare ondergrondse wortelgestel van de bomen is van essentieel belang voor de vitaliteit van de bomen. Beschadiging van wortels bij graafwerkzaamheden in de bodem moet vermeden worden. Bij bouwactiviteiten is het noodzakelijk het afschermen van de boomwortels en voorkomen van grondwaterpeilverlaging in het bestek expliciet op te nemen.

Een bedreiging voor de bomen van de grachtentuinen zijn de illegale bouwsels en aanleg van parkeerplaatsen. Onder aanzegging van bestuursdwang zijn burgemeester en wethouders bevoegd illegaal gebruik stop te zetten vanwege de groenbestemming van de Keurblokken middels het bestemmingsplan.

nieuwe eigenaren. Bewoners planten bomen naar hun smaak of door toevallige omstandigheden. De oudere bomen die we nu nog in de Amsterdamse grachtentuinen aantreffen dateren uit de negentiende eeuw of eerste helft van de twintigste eeuw. Een enkele taxus of snoei-boom kan mogelijk nog uit de achttiende eeuw dateren. Deze bomen vertegenwoordigen nog iets van het oude tuinsortiment en zijn om die reden het behoud waard. Belangrijk voor het historische beeld van de grachtentuinen is het behoud van de oude bomen. Veel boomsoorten kunnen zeer oud worden. Eiken, lindes, platanen, gouden regens en taxussen kunnen ruim 300 jaar en zelfs veel ouder worden, mits de groeiomstandigheden gunstig zijn. Beuken, populieren, paardekastanjes en esdoorns worden minder oud, maar 100 tot 200 jaar behoort niet tot de onmogelijkheden. Vooral in snoei vorm kunnen bomen een hoge leeftijd bereiken, ze nemen dan naar verhouding minder plaats in.

Fors uitgegroeide beuken en paardekastanjes nemen veel ruimte in en geven veel schaduw, wat als een nadeel ervaren kan worden. Anderzijds is de visuele belevingswaarde van grote en oude bomen bijzonder groot. Ook is de ecologische betekenis van oude bomen vele malen groter dan van jonge exemplaren.

De Dienst Binnenstad Amsterdam, sector Openbare Ruimte heeft een lijst van monumentale bomen in de tuinen van de Keurblokken opgesteld. Als criteria gelden daarbij: de hoge leeftijd of grote stamomvang, de combinatie van leeftijd en beeldbepalendheid, de betekenis als herdenkingsboom en de dendrologische waarde. In de grachtentuinen komen circa 70 monumentale bomen voor waaronder een plataan met 4,4 m stamomvang, een bruine beuk met 3,65 m omvang, een witte paardekastanje van 4,5 m omtrek en een moerascypres van 4,15 m omtrek.

Kort

De Amsterdamse grachtentuinen blijken een grote rijkdom aan bomen te bezitten. Toch zijn de grachtentuinen onderhevig aan snelle veranderingen. Kennis van de bijzondere geschiedenis van de grachtenbomen kan bijdragen tot waardering en extra zorg voor de groei die vanuit het verleden is overgeleverd.

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesburo in Utrecht en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken.

